

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Засади сучасної науково-дослідної та дослідно-
конструкторсько-діяльності в Україні»
обов'язкових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

081 Право

**Тема № 3. Правове регулювання міжнародного трансферу результатів
науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності.**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 30.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
(протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник: професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор Євдокімова О. О.
2. Завідувач кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів льотної академії Національного авіаційного університету, доктор технічних наук, професор Тимочко О. І.

План лекції

1. Урахування зарубіжного досвіду функціонування мережі трансферу результатів науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності.
2. Мережа трансферу результатів науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності в Україні: питання правового забезпечення на сучасному етапі.
3. Державна політика України у сфері трансферу технологій в умовах євроінтеграції.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Нормативно-правові акти

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
2. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11.07.2001 р. № 2623-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.
3. «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»: Закон України № 45 01.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.

Основна:

1. Важинський С. Є., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с. (<https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/vajinskii-posibnyk.pdf>).
2. Новіков Є. А. Правове регулювання діяльності мережі трансферу технологій: монографія. Харків: НДІ ПЗІР НАПрНУ, 2019. 173 с. (<https://ndipzir.org.ua/archives/5995>).

Допоміжна:

1. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2015. 28 с. (<http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3225>).
2. Габаковська Х. В. Дослідницький підхід як елемент методології у сучасній юриспруденції: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 207 с. (http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=PRAVO&P21DBN=PRAVO&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C.%3EU%3D340.115%28043.3%29%3C.%3E%29&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=5&S21CNR=20).

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. І. І. Вернадського www.nbuv.gov.ua.

Текст лекції

В умовах інтеграції в європейський науковий та правовий простір нагальною є вимога імплементації відповідних положень, адаптації вітчизняного «наукового законодавства». Як справедливо зазначають науковці, модернізація

законодавчих актів у сфері наукової діяльності має полягати в їх гармонізації з європейськими стандартами, створенні правових засад розбудови сучасної національної наукової системи в умовах євроінтеграції, рівноправне залучення вітчизняних науковців до європейського дослідницького простору.

1.Урахування зарубіжного досвіду функціонування мережі трансферу результатів науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності.

Поняття трансферу технологій (англ. Transfer – передача, від лат. Transfere – передавати; від грец. τεχνολογία, що походить від грец. τεχνολογος; грец. τέχνη – майстерність, техніка; грец. λογος - передавати) використовується в світовій практиці досить широко.

На думку вчених, для забезпечення економічного зростання держава повинна приділяти увагу підтримці високотехнологічного бізнесу й інноваційного підприємництва, до якого належить трансферу технологій (ТТ). Однак сьогодні недостатньо розробити або створити інноваційну технологію: без впровадження у виробництво або масового використання іншими суб'єктами вона втрачає свої інноваційні властивості. Основною проблемою для науковців є подальша комерціалізація створеного ними продукту інтелектуальної діяльності, оскільки без цього компонента механізм ТТ не здатний забезпечити розвиток інноваційної сфери.

Для вирішення окреслених проблем необхідно було створити організації, які займались посередницькою діяльністю та сприяли ТТ та інноваційній сфері в цілому. Такими організаціями стали центри трансферу технологій, які почали функціонувати у багатьох країнах світу.

Перші центри передачі технологій в їх сучасному розумінні виникли в Європі і США в 1940–1950-х рр. з метою забезпечення комерціалізації військових технологій і технологій подвійного призначення шляхом створення на їх основі чималого спектра продукції цивільного призначення. Широкий розвиток цієї організаційної форми відбувся в 1980–1990-х рр. з прийняттям у цілому ряді країн законів, які надали університетам права на розробки, створені за рахунок державного фінансування. Першими у прийнятті законодавства про передачу технологій були Сполучені Штати Америки, які з 1948 р. намагалися налагодити систему передачі технологій з науки в промисловість. Проте не завжди ця діяльність в США була успішною. Однією з причин було те, що до 1980 р. права на інтелектуальну власність, створену на державні кошти, належали виключно державі. Така модель виявилася неефективною, тому що тільки 5 % урядових винаходів ліцензувалися і тільки 1 % було успішно реалізовано в промисловості. Важливим кроком у напрямі побудови ефективної системи ТТ у США стало прийняття у 1980-х рр. низки законів, спрямованих на захист інтелектуальної власності, це, передусім, закон Бая–Доула і закон Стівенсона–Уайдлера . Закон Бая–Доула надав університетам, некомерційним організаціям і малим підприємствам права власності на винаходи, створені за фінансової підтримки уряду.

Цікавим у розглядуваному контексті є американський досвід: законодавство США не визначає поняття «трансфер технологій», проте існують кілька базових визначень, прийнятих відомими суб'єктами ТТ у США:

1) «процес використання технології, знань, ноу-хау або обладнання з метою, яка не була передбачена його розробниками. ТТ може привести до її комерціалізації або модифікації продукту або процесу» (визначення Національного центру трансферу технологій);

2) «процес, який дозволяє використовувати існуючі, розроблені в рамках бюджетного фінансування знання, обладнання або потужності з тим, щоб задовольнити певні суспільні або приватні потреби» (визначення Федерального консорціуму лабораторій);

3) «формальна передача нових знань або інновацій, отриманих у результаті науково-дослідних робіт в університетах і неприбуткових дослідних організаціях, у комерційний сектор для загальної вигоди» (визначення Асоціації університетських менеджерів технологій).

Крім того, у визначенні Національного центру трансферу технологій США та Федерального консорціуму лабораторій США акцент зроблений не лише на факті передачі – вказується на процес використання технології. Вважаємо, що в разі такого підходу ТТ націлений не просто на дифузії нового знання, передання інформації про отримані нові інтелектуальні продукти, – його метою слід визнавати практичне використання іншими суб'єктами господарювання. У той же час ТТ є завершеним з моменту укладення відповідного договору, на підставі якого користувач технології отримує право на її використання та/або інформацію про зміст та умови її реалізації, впровадження. Сам же реальний факт її застосування у реальному секторі економіки не впливає на правову характеристику передачі технології, однак свідчить про її економічний ефект.

Слідом за США цим шляхом пішли й інші промислово розвинені країни. У Західній Німеччині робота зі створення системи ТТ була розпочата наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. У цей період часу був сформований Патентний центр для німецьких досліджень у складі Товариства Фраунгофера, патентні служби великих дослідних центрів, які займалися захистом авторських прав та впровадженням розробок у виробництво. З кінця 1970-х рр. у Німеччині активізувався процес створення центрів трансферу технологій на базі як вищих технічних шкіл і університетів Німеччини, так і неурядових некомерційних науково-дослідних інститутів, серед яких провідна роль сьогодні належить Товариству Макса Планка (Max-Planck-Gesellschaft – MPG) і Фраунгоферовському товариству (Fraunhofer-Gesellschaft – FG).

У Німеччині роль проміжної ланки між лабораторіями та підприємницьким сектором виконують різні наукові товариства й спільні дослідницькі асоціації промисловості (Фраунгоферовське товариство, Асоціація дослідницьких об'єднань німецької промисловості ім. Отто фон Гюріке (AiF) та інші), діяльність яких фінансується за рахунок субсидій федерального уряду й доходів від виконання контрактних досліджень. При вищих навчальних закладах та дослідницьких установах функціонують різні організаційні структури з передачі результатів наукових досліджень у промисловий сектор. Крім цього,

було створено мережу організацій-посередників у вигляді патентних впроваджувальних агенцій. Зазначені агентства фінансуються за рахунок федерального бюджету, а також бюджетів окремих земель і вищих навчальних закладів. Німецьке законодавство закріплює права на результати інтелектуальної діяльності за їх виконавцем і накладає на нього певні обмеження.

Франція має досить оригінальний досвід у сфері розробки і реалізації науково-технологічної та інноваційної політики, що може становити значний інтерес для багатьох країн, у тому числі і для України. Спочатку законодавство у сфері НДДКР у Франції застосовувалося для вирішення проблем, пов'язаних з процесом проведення НДДКР (наприклад, введення нового юридичного статусу для державних наукових установ, яке полегшило їхню взаємодію з підприємствами). До 1982 р. правовий статус наукових інститутів як адміністративних державних установ суворо зобов'язував їх займатися тільки науковою діяльністю і всіляко стримував участь у процесі впровадження і комерціалізації результатів науково-дослідних робіт. Крім того, такі правила колишнього режиму, як жорстке централізоване управління, коли процес прийняття рішень йде строго зверху вниз, і апіорний контроль державної адміністрації над усіма витратами наукової організації, стали істотним гальмом для розвитку наукових досліджень у цій країні.

Закон «Про орієнтацію і програмування наукових досліджень і технологічного розвитку Франції» (2006). офіційно закріпив ряд важливих ініціатив уряду в галузі державно-приватного партнерства, а саме: а) створення спеціальних фондів по фінансуванню науки і техніки в пріоритетних галузях – Національного агентства з наукових досліджень (ANR – Agence Nationale de Recherche) і Агентства по промислових інноваціях (AII – Agence d'Innovation Industrielle); б) створення спеціальних інноваційних кластерів, так званих полюсів конкурентоспроможності (*rôles de compétitivité*), націлених на ефективне використання наявних територіальних ресурсів. Саме через зазначені фонди у Франції сьогодні проходить значна частина державних коштів, що спрямовуються на підтримку спільних проектів між державними науковими установами та промисловими підприємствами.

У межах території країн ЄС процес об'єднання зусиль задля прискорення обміну інформацією про нові розробки та кооперації щодо їх впровадження є динамічним процесом.

Починаючи з 80-х років ХХ країни-учасниці ЄС все більше приділяли увагу допомозі та підтримці малих та середніх підприємств. Саме із цією метою Єврокомісією було ініційовано створення декількох мереж трансферу технологій (далі – МТТ). З плином часу невід'ємним елементом процесу ТТ стало створення або залучення науково-виробничих і дослідницьких об'єднань та центрів, які покликані надавати послуги та організовувати процес ТТ з передачі технологій. Зокрема, до послуг посередників ТТ відноситься: створення технологій під замовлення, налагодження контактів між суб'єктами трансферу, збирання інформації та створення баз даних про попит і пропозицію на передачу технологій, охорона інтелектуальних прав і комерціалізація результатів наукових досліджень та розробок. З появою все більшої кількості центрів

трансферу технологій та динамічного розвитку механізмів ТТ інноваційне середовище потребувало появи нової більш гнучкого суб'єкта-посередника. Ураховуючи те що корпоративні структури ієрархічного типу почали змінюватися на більш гнучку мобільну мережеву взаємодію між учасниками ринку у розробці та виробництві інноваційної продукції. Такий перехід відкривав нові можливості для малого та середнього інноваційного бізнесу. Однак для реалізації управління між виробником високотехнологічної продукції та її кінцевим споживачем необхідна розбудова мережі, яка здійснювала б налагодження взаємозв'язку між суб'єктами.

Аналізуючи та узагальнюючи шлях створення й розвитку міжнародного трансферу технологій в ЄС, можна виділити низку етапів, а саме:

- з 1984 по 1996 роки, протягом яких відбулося створення перших мереж трансферу технологій;
- з 1996 по 2008 роки, які характеризуються динамічним розвитком інформаційних технологій з усе більшим залученням до їх поширення та комерціалізації мереж трансферу технологій;
- з 2008 по теперішній час, головною особливістю якого є об'єднання мереж трансферу технологій у більш складні суб'єкти та їх вихід на новий міжнародний рівень.

2. Мережа трансферу результатів науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності в Україні: питання правового забезпечення на сучасному етапі.

Основи сформованої сьогодні в пострадянських країнах системи передачі технологій, як зазначає Ю. В. Соловійова, були закладені в СРСР в 1950-ті рр., коли почалися інтеграційні процеси в академічному і вузівському середовищі. У більшості академічних інститутів створювалися науково-технічні об'єднання, науково-навчальні та науково-технічні центри і лабораторії. У вузівському секторі формувалися організації, які виконували наукові дослідження і розробки: науково-дослідні інститути, проектні організації, кафедри, вузівські та факультетські конструкторські та технологічні бюро з власною експериментальною базою, наукові групи і сектори, обсерваторії, спільні підрозділи з організаціями академічного і галузевого секторів науки.

Через створення системи науково-технічних комплексів і науково-виробничих об'єднань (НТК і НВО) скорочувалися строки створення нової техніки і технологій. Система НВО включала підрозділи, зайняті прикладними НДДКР, освоєнням їх у виробництві. НВО являли собою одгалузеві структури. Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. виникають перші форми науково-виробничої інтеграції. Однак масштаби більшості НВО та орієнтація на промислове виробництво, на думку А. О. Карташової, не дозволяли СРСР вирішувати великі науково-виробничі завдання в таких сферах, як ядерна фізика та робототехніка, внаслідок чого було прийнято рішення про створення більших науково-виробничих структур, які включають в себе як НВО, так і інші організації. У 1980-х рр. почали розвиватися такі форми науково-виробничої

інтеграції, як міжгалузові науково-технічні комплекси (МНТК) і міжгалузові державні об'єднання (МДО), а також до кінця 1980-х рр. – навчально-науково-виробничі комплекси (ННВК).

На відміну від НВО, діяльність МНТК поширювалася на кілька галузей виробництва. У структуру МНТК найчастіше входили науково-дослідні інститути, конструкторські бюро та технологічні організації, ВНЗ, науково-виробничі та виробничі об'єднання як структурні одиниці науково-виробничих об'єднань, а також підприємства різних галузей. Метою формування МНТК було ефективне здійснення циклу «наука – виробництво», швидка розробка і впровадження нових ідей.

Кризові явища в економіці і системі управління країни, а також часткова лібералізація виробничих відносин і відносин власності на початку 1990-х рр. зорієнтували науку (як галузь) на можливість вибудовування інших відносин з підприємствами-замовниками на створення нових організаційно-правових форм – кооперативів і фірм, малих підприємств.

3. Державна політика України у сфері трансферу технологій в умовах євроінтеграції.

Нормативне визначення поняття «трансферу технологій» закріплено у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»: під ним розуміється передача технології, що оформляється шляхом укладення між фізичними та/або юридичними особами двостороннього або багатостороннього договору, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових.

У Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність», європейський дослідницький простір визначений як система програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав - учасниць Європейського Союзу та асоційованих членів з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників.

У Методичних рекомендаціях щодо створення та діяльності центрів ТТ (затверджені Наказом Держінформнауки від 27.12.2010 р. № 150) визначено можливі шляхи створення та основні напрями діяльності центрів трансферу технологій із врахуванням світового досвіду у сфері розвитку центрів трансферу технологій і наведено таке визначення: «Трансфер технології – передача технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов'язки щодо технології та/або її складових. Метою трансферу технологій може бути як комерційне використання технологій (у виробництві товарів та послуг, залучення додаткових ресурсів для подальших досліджень і розробок тощо), так і некомерційне їх використання».

Передача нових технічних досягнень, розробок від наукових установ, авторів до третіх осіб відбувається за допомогою різних організаційних заходів

та правових форм: 1) видача ліцензій, якими найчастіше передаються не найновіші технології, а так звані «технології проміжного покоління»; 2) передача ноу-хау у формі надання безпатентної ліцензії. При цьому передача ноу-хау має незворотний характер, із невизначеним періодом збереження конфіденційності ноу-хау та високим ризиком його розкриття третім особам після укладення контракту до закінчення його дії; 3) інжиніринг, який припускає виконання користувачем сукупності проектних і практичних робіт (консультаційних, технологічних, будівельних та ін.), необхідних для реалізації нової технології; 4) промислова кооперація, за якої сторони, які об'єдналися для організації кооперованого виробництва, здійснюють інтенсивний технологічний обмін для досягнення загальної мети з реалізації проєкту за наявності власних кореспондуючих інтересів; 5) франшиза, що припускає передачу або переуступку (на комерційних умовах) суб'єктом господарювання із рентабельним бізнесом або відомою діловою репутацією дозволу продавати аналогічні товари, виконувати роботи або надавати послуги в деяких сферах третім суб'єктам для започаткування ними нового виду ділової активності, що включає й передачу необхідних навичок; 6) лізинг (фінансова оренда), за умовами якого лізингова компанія викуповує у постачальника обладнання і технологію і здає його в оренду на певний обумовлений строк. Після закінчення строку оренди орендар зобов'язаний повернути обладнання, технологію лізинговій компанії або викупити їх у свою власність за залишковою вартістю; 7) технічна допомога, яка надається на підставі окремої угоди або в межах угоди про передачу технології або постачання обладнання і полягає у виконанні досліджень, навчанні та підготовці кадрів із поєднанням елементів інжинірингових послуг, підрядних робіт, контрактів на оренду приладів та інструментів; 8) створення спільних підприємств з метою об'єднання зусиль, знань і досвіду у виробництві нової для даного ринку продукції та поділу спільного ризику; 9) сприяння взаємозв'язкам науки і промисловості з боку держави, зокрема, у формі часткового фінансування робіт фахівців (науковців, викладачів вузів, аспірантів, магістрантів і студентів старших курсів) для вирішення технологічних проблем підприємств.

Також можливий некомерційний трансфер, який здійснюється через передачу науково-технічної інформації шляхом публікації науково-технічної та навчальної літератури такої як наукові статті, довідники, стандарти, описи патентів, каталоги проспектів, Інтернет – публікації, а також через відкриті бази даних, інформаційні сайти, пошукові сервери, форуми, зустрічі, конференції, сесії, симпозіуми, виставки, круглі столи, проведення курсів навчання та стажування вчених на безкоштовній основі або на умовах власного фінансування.

У свою чергу, поняття «мережа» належить до родових категорій економічного походження. Мережі складаються як системи, сформовані за певною ознакою, учасниками яких є рівноправні суб'єкти. Їх види та особливості залежать від галузей господарства та сегментів економіки, в яких вони утворюються.

Отже, у сучасних глобальних відносинах з розповсюдження нової

інформації, поширення нових технологій, нових знань та навичок ТТ охоплює широке коло відносин, предметом яких виступають не лише конкретні результати інтелектуальної діяльності, а й інформація, роботи та послуги, спільна діяльність, навчання та підготовка як спеціальний вид послуг.

Тож, законодавство про наукову і науково-технічну діяльність – система – цілісна, ієрархічно побудована сукупність взаємопов'язаних, взаємоузгоджених, взаємодоповнюючих і розвиваючих положення одне одного нормативно-правових актів. Її структуру визначено на законодавчому рівні. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність складається із самого Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у процесі провадження такої діяльності, та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.